

*Головченко О.М.,
д.е.н., професор,
завідувач кафедри економіки
і міжнародних економічних відносин*

*Головченко М.Ф.,
аспірант кафедри теорії та історії держави і права
Міжнародний гуманітарний університет*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА СПЕЦИФІКА ІНВЕСТУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ПРОГРАМ КУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ

Анотація. Досліджуються можливості формування культурних програм залежно від культурної та історичної специфіки регіонів України, світовий досвід фінансування, підтримки та розвитку сфери культури, можливі джерела інвестування в установи культури та культурні програми.

Ключові слова. Джерела інвестування, регіональні програми, економічна модель, економіка культури, механізми інвестування, бюджетне фінансування.

Вступ. Якщо говорити про роль держави у забезпеченні і збереженні та розвитку культури, то саме держава має забезпечити збереження різноманіття всієї накопиченої попередніми поколіннями системи цінностей в єдиному культурному просторі. У завдання держави входить; по-перше, розробка загальної концепції культури, проєдставленій про місце і роль культури в житті суспільства; по-друге, узгодження інтересів усіх суб'єктів культурного життя на всіх рівнях; і, найголовніше, пошук ресурсів, за рахунок яких буде реалізуватися державна культурна політика.

Постановка проблеми. Сьогодні абсолютно не розроблені питання формування програм культурного розвитку залежно від специфіки історичного та культурного розвитку території. Крім того, остаються відкритими питання джерел інвестування культурних програм і окремих об'єктів культури. Всі вищевідзначене і дозволяє ставити питання про те, як розробляти і здійснювати культурні програми за рахунок розподілу різного виду ресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми місця і ролі культури в нових економічних відносинах піднімалися такими авторами, як А. Агеев, Ф. Бродель, Л. Востряков, М. Гельвановскій, А. Крюкова, Н. Зарубіна, Д. Тульчинский і багатьма іншими [2 - 6, 8]. Однак ніхто з них не розглядав питання інвестування культурних програм, та співвідношення джерел інвестування культурних проєктів.

Метою даного дослідження є розгляд можливості розробки міських і регіональних програм культурного розвитку залежно від культурної та історичної специфіки різних регіонів України, а також шляхів залучення інвестицій у реалізацію даних програм.

Зміст дослідження. Вся історія існування і розвитку держави показує, що економічні та політичні права не можуть бути реалізовані у відриві від соціальних і культурних прав. Якщо економіка і політика визначають рівень життя, прав і свобод людини, ту економічну модель, яка згодом сформує майбутній розвиток, то саме культурні фактори впливають на те, які з можливих економічні та політичні моделі за інших рівних умов будуть обрані в майбутньому.

Культура закладена в основу формування системи цінностей, терпимості, співіснування, формує поведінку і спосіб мислення людини [1]. Таким чином концепція розвитку і збереження культури повинна розроблятися нарівні з економічної і політичної концепціями. Інвестиції в культуру формують суспільний розвиток в такій же мірі, як інвестиції у виробництво і розробка політичних стратегій.

Основним пріоритетом у напрямку розробки культурної стратегії, яка відповідає вимогам нинішнього сторіччя, є формування культурного середовища, яка об'єднує соціальну спрямованість розвитку та культурні потреби особистості.

Головним суб'єктом державної культурної політики є держава, яка має необхідними для цього ресурсами та відповідними управлінськими органами, які роблять безпосередній вплив на різні сектори культурної сфери [4, с. 47].

Основу соціально-культурного розвитку Одеси та Одеської області складають її культурні та духовно-історичні цінності. Одеса - особлива за ступенем збереженості культурних традицій територія. Недарма як особливі поняття виділяються поняття «одеська культура», «одеський мова», «одеські традиції» і т.п. В основі одеської культури завжди лежала багатонаціональність і духовну

едність, яке вироблялося на перетині економічних і культурних інтересів багатьох національностей, традицій і релігій.

Ця духовно-моральна спільність формувала свідомість, гарантувала стійкість соціуму і спадкоємність культури. Духовна спрямованість, яка не розвивалася свідомо, дуже сильна в одеському характері. Культурна спадщина Одеси та Одеської області має стати основою побудови всієї системи культурної політики в регіоні. Накопичений потенціал культури обумовлює необхідність комплексної та цільової підтримки розвитку найважливіших напрямів сфери культури регіону.

Основна функція органів культури - організація культурного життя регіону, тобто всієї сукупності можливостей спілкування людини з художньою культурою. Спосіб такої організації - програмне регулювання, координує традиційні та експериментальні форми, етнічне і загальнокультурний різноманітність, елітарне і масове в культурі, професійне та аматорське творчість, використання спадщини та створення нових цінностей [7, с. 57].

Як не дивно, на сьогоднішній день у всіх запропонованих програмах соціально-економічного розвитку Одеси, культура згадується в одному або декількох пунктах, і, як не сумно, жодного разу не була запропонована самостійна муніципальна або регіональна програма розвитку сфери культури міста Одеси і регіону в цілому.

Саме наявність самостійної програми могло б стати засобом, яке дозволило б визначити пріоритети, скоординувати і встановити черговість необхідних перетворень у культурній сфері на муніципальному та регіональному рівнях. Програмне регулювання передбачає особливі принципи фінансування, коли фінансуються не об'єкти, що не захід, а регіональна соціально орієнтована культурна політика.

Регіональна програма культурного розвитку повинна враховувати нові умови, що включають «тиск» ринку, процес дерегулювання, приватизації функцій держави. Програма може бути орієнтована на збереження і розвиток культурного потенціалу та культурної спадщини Одеси та Одеської області, забезпечення потреб населення Одеської області в послугах, що надаються закладами культури та освітніми установами у сфері культури та мистецтва.

Джерелами фінансування для реалізації заходів державної програми повинні стати кошти державного бюджету, обласного бюджету, місцевого бюджету та коштів від позабюджетної діяльності державних установ культури Одеської області та муніципальних установ культури Одеської області. Практика підтверджує ефективність вирішення проблемних питань розвитку сфери культури

програмним шляхом. Програмний підхід дозволяє з максимальною соціальною та економічною ефективністю вирішувати завдання культурного розвитку, збереження і примноження культурних цінностей, прилучення до культурних благ та творчої діяльності різних категорій населення. Одна з актуальних проблем Одеси та Одеської області - формування інвестиційної політики. І тут серйозні можливості для вирішення може запропонувати культура. Інвестуючи в культуру, місто і область вирішує не лише економічні, а й соціальні і культурні завдання.

Маючи в своєму розпорядженні потужним культурним потенціалом, Одеська область є перспективною територією для розвитку культурного туризму як засобу залучення додаткових фінансових джерел, формування її інвестиційної привабливості. Подібний шлях економічно виправданий в існуючих в Україні ринкових умовах, досвід інших країн доводить його ефективність і особливо він важливий для тих територій, які володіють багатющим потенціалом культурної та історичної спадщини.

Позитивними сторонами культурного туризму як ресурсу соціально - економічного розвитку Одеської області є:

- соціальний вплив - у підтримці сталого розвитку Одеси та Одеської області, яке важливо насаперед для місцевого населення;
- економічне значення - у розвитку галузей економіки, створення робочих місць, залучення коштів ділового світу, зацікавленого у своєму майбутньому.

Крім того, в Одесі та Одеській області важливу роль відіграє модель культурного розвитку, орієнтована на велике значення локального культурного обслуговування і підтримку культурних ініціатив, що сприяють розвитку індивідуальних культурних програм.

Зростає роль м. Одеси у формуванні програмних пріоритетів, що сприяють збереженню культурної цілісності області. Важливу роль у регіональній програмі культурного розвитку є стратегія стимулювання традиційних для Одеси та Одеської області видів і жанрів аматорського художньої творчості, стабільно працюючих художніх колективів в якості ефективного засобу культурного обслуговування населення, розширення можливостей для самореалізації місцевого співтовариства; підтримки фестивалів, свят та інших культурних подій, що формують позитивний імідж регіону.

Роль культури як чинника розвитку людського капіталу найбільш яскраво проявляється на прикладі міжнародного культурного співробітництва. Тому міжнародне культурне співробітництво має стати важливою складовою регіональної програми культурного розвитку. Адже саме міжнародне культурне співробітництво вносить великий вклад не

тільки в якість культурного середовища, а й у поширення у світі української культури. Регіональна програма культурного розвитку як, втім, і будь-яка інша програма вимагає джерел фінансування.

Світовий досвід фінансування, підтримки та розвитку сфери культури показав, що існує три основних типи економіки культури залежно від механізму її інвестування [4, с.47]:

1. «Романський» тип (наприклад, в Італії, Іспанії, у Франції), коли культура фінансується переважно централізовано, за рахунок державних коштів. Так, в Італії фінансування культурних акцій і мистецтва можуть здійснювати тільки урядові організації або приватні особи, що користуються довірою держави.

2. «Німецький» тип, характерний для ФРН і країн Скандинавії. У цьому випадку центральними властями виявляється тільки патерналістична підтримка, а державне фінансування здійснюється переважно з місцевих бюджетів і через незалежні структури та фонди.

3. «Англо-американський» тип: держава виступає лише натхненником і патроном певних напрямків, а фінансування здійснюється за рахунок залучення приватного капіталу, в тому числі за рахунок податкових пільг.

Переважає більшість закладів культури не мають своїх власних джерел доходу, або їх рівень невисокий і його недостатньо для покриття всіх необхідних витрат. Тому вони або повністю фінансуються з державного бюджету (за рівнем приналежності установи), або отримують з нього кошти, необхідні для покриття частини витрат. У цьому випадку має місце фінансування по кошторису поточних витрат [2, с.185]. У 90-ті р. ситуація дещо змінилася у зв'язку з введенням програмного принципу фінансування. Аналогія бюджетної дотації збереглася у вигляді мінімальних гарантій підтримки матеріально технічної бази та господарського змісту установ культури.

Маються на увазі такі статті, як заробітна плата штатних працівників, витрати на тепло, електроенергію та інші « захищені » статті бюджетного кошторису, що гарантують мінімум коштів поточного утримання, підтримки діяльності установ культури. Необхідні капітальні вкладення фінансуються з державного бюджету з особливих кошторисами. На всіх рівнях формування з коштів бюджету утворюються спеціальні фонди, метою яких є фінансування не склалася мережі закладів культури, а здійснення конкретної діяльності. Йдеться про державні, регіональних та місцевих культурних програмах, що фінансуються з відповідних фондів розвитку культури і мистецтва. Програмне фінансування фактично є поширенням на бюджетні кошти механізму договірних відносин. Інакше кажучи, з 90-х р.р. бюджетні кошти стали виділятися не

тільки у вигляді дотації, а й в договірній госпрозрахунковій формі. Діяльність закладів культури може фінансуватися не тільки з бюджетних коштів на сферу культури, але з міжгалузевих і міжрегіональних програм, місцевих комплексних програм. Однак, всі ці бюджетні кошти використовуються для фінансування виробника послуг у сфері культури.

Тому слід згадати практику ряду зарубіжних країн, де частина бюджетних коштів йде на безпосереднє фінансування споживача в соціально-культурній сфері [7]. Мова йде не про споживача взагалі, а про тих його групах і категоріях, які потребують підтримки бюджетними коштами (незаможні, діти, тощо). Представникам таких категорій можуть бути видані талони на певний мінімум послуг у сфері культури (це може бути відвідування бібліотек, музеїв, пільгові квитки в театр). Ці талони гасяться у відповідних установах та оплачуються установам культури під гарантії бюджету. У цьому випадку знімається проблема компенсаційних виплат незахищеним групам населення, а заклади культури стають зацікавлені в таких клієнтах, реалізуючи тим самим необхідний мінімум послуг.

Крім того, як форма фінансування не всієї, а окремих напрямків програм культурного розвитку, залишається спонсорство. Спонсорство - це цільові субсидії для досягнення взаємних цілей, тобто взаємовигідне співробітництво, реалізація спільних проектів. Спонсорування може здійснюватися у вигляді виділення фінансових коштів, оплати рахунків, зворотних або частково - зворотних платежів, закупівель устаткування, інструментів, інвентарю, заснування премій, стипендій, гонорарів, призів, тощо.

Окремою формою фінансування культурних програм є патронаж — заступництво, не тільки фінансове, але і організаційне, який чиниться на стабільній і довгостроковій основі.

Зазвичай патронують конкретні установи та організації, окремі особи. Патронаж може оформлятися довготривалим договором або навіть організаційними документами, коли патрон входить до кола співзасновників установи культури з певними правами та зобов'язаннями. Прикладом може служити «членство» (membership), що широко практикується в зарубіжній музейній справі. Більш поширена, наприклад, у сусідній Росії інша форма патронажу - foundation - створення фондів підтримки та розвитку відповідних установ культури. Такі фонди створені, наприклад, при Великому академічному драматичному театрі ім. Г. Товстоногова, Санкт -Петербурзької театральної академії. У правління таких фондів входять чільні представники великих комерційних організацій, банків, торгових фірм. Ще одним важливим джерелом фінансування культурних програм (або, найімовірніше, їх складових) може стати благодійність.

Благодійність є проявом філантропії, яка не припускає якихось фінансових та інших зобов'язань з боку тих установ, що отримують підтримку. Благодійник демонструє акт вільної волі при наданні підтримки. Тому й оформляється благодійність зазвичай актом дарування.

Слід відзначити такий можливе джерело фінансування культурних програм, як міжнародні проекти і програми. В даний час досить активні такі міжнародні організації, як ЮНЕСКО, ІКОМОС, Фонд Сороса, Міжнародний науковий фонд. Гранти на фінансування виділяються юридичним і фізичним особам. Інформація про терміни подачі заявок, характері і напрямках можливої підтримки публікується в ЗМІ.

І, нарешті, традиційним позабюджетним джерелом фінансування у сфері культури є власна комерційна діяльність установи культури. У даному випадку мова йде про чіткої орієнтації на потреби відвідувачів, на ті види діяльності, які користуються підвищеним попитом. Крім традиційних платних культурних послуг, це можуть бути і банківський депозит, і здача приміщень в оренду, тощо.

Тому слід розвивати додаткову активну комерційну діяльність. Наприклад, мова може йти про створення банку культури - традиційного комерційного банку, з тією лише різницею, що він матиме пільгову тарифну ставку, різниця якої, наприклад, із середньозваженою ставкою може йти на потреби підтримки та розвитку сфери культури, в тому числі і через спеціальні фонди розвитку культури і мистецтва. Надзвичайно перспективним видається і розвиток страхової діяльності в сфері культури.

Висновки. Аналіз можливих джерел фінансування програм культурного розвитку дозволяє зробити наступні висновки. По-перше, для розробки і реалізації програми культурного розвитку Одеси та Одеської області необхідно визначення джерел фінансування.

По-друге, необхідно визначення можливого співвідношення між бюджетним і позабюджетним фінансуванням даної програми. Інакше кажучи, яка частина програми культурного розвитку може забезпечуватися на комерційній основі, а яка - тільки на основі бюджетного фінансування.

В третьому, визначення пріоритетів для бюджетного фінансування: кому і що має бути гарантовано у сфері культури державою.

В четвертих, яким чином для реалізації програми культурного розвитку можуть бути залучені й акумульовані (зібрані воедино) кошти з різних джерел.

Відповіді на всі ці питання дозволять виважено підійти до визначення можливих джерел інвестування програм культурного розвитку на всіх рівнях управління, що дозволить значно вдосконалити практичний менеджмент у сфері культури.

Література:

1. Про культуру [Електронний ресурс]: закон України від 14.12.2010, № 2778-VI. — Електрон. дан. (1 файл). — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua> — Назва з екрана.
2. Агеев А. И. Предпринимательство: проблемы собственности и культуры. М.: Наука, 1991 С. 185.
3. Бродель Ф. Материальная цивилизация, экономика и капитализм. , XV—XVIII вв. — М.: Прогресс, 1986. Т.2. Игры обмена. — М., 1988. Т.3. Время мира. — М., 1992.
4. Востряков Л.Е. Культурная политика: подходы и концепции западных исследователей // Научные труды Северо-Западной академии государственной службы. 2011. — Т. 2. — Вып. 1. — С. 42-52., с. 47
5. Гельвановский М., Крюкова А. Рынок: формула счастья или трудный путь к согласию. // Общественные науки и современность, 1992, № 2. — С. 5-12.
6. Зарубина Н.Н. Социокультурные основы хозяйственной деятельности. // Социологические исследования, 1994, №№ 8, 9.
7. Экономические отношения в социально-культурной сфере: Межвуз. сб./ Под ред. Ф.Ф. Рыбакова. — СПб.: Изд-во Санкт-Петербург. ун-та, 1992. — 145 с.
8. Тульчинский Г.Л. Менеджмент в сфере культуры. — С.-Петербург. гос. ун-т культуры и искусств. — СПб.: Лань, 2001. — 382 с.

Головченко Е. Н., Головченко Н. Ф. Особенности формирования и специфика инвестирования региональных программ культурного развития.

Аннотация. Исследуются возможности формирования культурных программ в зависимости от культурной и исторической специфики регионов Украины, мировой опыт финансирования, поддержки и развития сферы культуры, возможные источники инвестирования в учреждения культуры и культурные программы.

Ключевые слова. Источники инвестирования, региональные программы, экономическая модель, экономика культуры, механизмы инвестирования, бюджетное финансирование.

Golovchenko H., Golovchenko N. Forming Features and Specific of Investing of the Regional Programs of Cultural Development.

Summary. Possibilities of forming of the cultural programs depending on the cultural and historical specific of regions of Ukraine, world experience of financing, support and development of sphere of culture, possible sources of investing in establishments of culture and cultural programs are explored.

Keywords. Investment sources, regional programs, the economic model, cultural economics, investment mechanisms, budgetary financing.